

Internasjonalt energisamarbeid

9

EØS-avtalen

Deltakelse i EUs energiprogrammer

Nordisk samarbeid

Østersjøsamarbeidet

Økonomisk kommisjon for Europa (ECE)

Det europeiske energicharter

Annet bilateralt samarbeid

Det internasjonale energibyrådet (IEA)

Bistand og forvaltningsteknisk assistanse

Forskning og utvikling

Dette kapitlet tar opp internasjonalt energisamarbeid på de områder som berører energi- og vassdragsforvaltningen. Internasjonalt samarbeid som retter seg spesielt mot olje- og gass er ikke tatt med. Norge deltar i et omfattende internasjonalt samarbeid på myndighetsnivå om energispørsmål. Bakgrunnen for dette er blant annet økt integrasjon av elektrisitetsmarkedene på tvers av nasjonale grenser og nye utfordringer på energi- og miljøområdet.

9.1 EØS-avtalen

Avtalen om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde (EØS-avtalen) trådte i kraft 1. januar 1994. Formålet med EØS-avtalen er å sikre et enhetlig økonomisk samarbeidsområde grunnlagt på felles regler og like konkurransevilkår. Gjennom EØS-avtalen deltar EFTA-landene i EUs indre marked, samt i samarbeid på tilgrensende områder. EØS-avtalen omfatter både generelle prinsipper tilsvarende de som er nedfelt i Maastricht-avtalen og sekundærlov-givning rettet mot spesielle sektorer eller saksområder.

På elektrisitetsområdet er det så langt vedtatt et titalls forordninger eller direktiver som er omfattet av EØS-avtalen. Disse har ikke påvirket hoveddrømmene for norsk energipolitikk. For å sikre en balansert regelverksutvikling innenfor EØS-området, er Norge forpliktet til å innlemme ny relevant EU-lovgivning i EØS-avtalen. EU er på sin side forpliktet til blant annet å ha kontakt med EFTA-landene underveis i beslutningsprosessen. Europakommisjonen skal starte samarbeidet med eksperter fra EFTA-landene når det utvikles nytt regelverk på et like tidlig stadium som samarbeidet med eksperter fra medlemslandene i EU. Informasjons- og samråingsfasen skal dekke fasen der Europakommisjonen har fremmet sitt forslag og saken er oversendt Rådet. EØS-avtalen gir imidlertid ikke rettigheter til å delta i de forhandlinger som pågår om nye direktiver i Rådet. Den formaliserte kontakt i EØS skjer under EØS-komiteen og mellom EFTAs arbeidsgruppe for energispørsmål og Europakommisjonens DG-Energi (Directorate Generale –Energie).

9.1.1 Regelverk for det indre energimarked

Innen EU pågår det et arbeid for et mer åpent og sammenhengende elektrisitetsmarked. Tre direktiver er særlig sentrale i denne forbindelsen. Direktivene er en del av EØS-avtalen.

Rådsdirektiv 90/547 av 29. oktober 1990 om transitt av elektrisitet over høyspentnettet er ment å bedre adgangen til transitt. Med transitt menes all transport av elektrisk kraft gjennom høyspentnett der transporten krysser minst en landegrense. De rettigheter og plikter som er nedfelt i direktivet er knyttet til de ansvarlige nettselskaper, som for Norges vedkommende er Statnett SF. I direktivet er det bestemmelser som forplikter nettselskapene til å åpne forhandlinger om betingelser for transitt. Det er også nylig etablert et meglingsorgan som skal bidra til å løse uenighet vedrørende transittspørsmål i saker som involverer parter fra både et EU- og et EFTA-land.

Rådsdirektiv 90/377 av 29. juni 1990 om prisinnsyn for gass og elektrisitet til industrielle sluttbrukere (pristransparensdirektivet) er ment å bedre innsynet i priser i markeder hvor det er liten grad av åpenhet. Økt åpenhet om prisene skal bidra til å unngå forskjellsbehandling mellom kundene. De rapporteringskrav som stilles i direktivet innebærer ingen utvidet offentliggjøring av el-tariffer i Norge. I Norge har vi en prisåpenhet som går lenger enn de krav som fastsettes i direktivet.

19. desember 1996 ble Rådsdirektiv 96/92 om felles regler for det indre elektrisitetsmarked vedtatt. Direktivet skulle implementeres i EU-landene innen 19. februar 1999. Dette er det mest sentrale direktivet vedrørende åpning av elmarkedene i EU. Det legges opp til at aktører som til sammen står for en viss prosentandel av landenes totale elforbruk skal kunne handle el fritt på det nasjonale marked eller i utlandet. Prosentandelen utvides gradvis fra 25 prosent i 1999 til 28 prosent i år 2000 og 33 prosent i år 2003. Direktivet aksepterer ulike modeller for organisering av markedsadgang. Det skilles mellom tre modeller; forhandlet tredjepartsadgang, regulert tredjepartsadgang og enekjøper.

I direktivet er det også regler for såkalte offentlige tjenesteforpliktelser; dvs. hvilke forpliktelser og oppgaver av allmenn samfunnsmessig betydning som kan pålegges kraftselskapene. Fra norsk side har vi gjennom organiseringen av det innenlandske kraftmarked gått lenger enn direktivets minstekrav. Direktivet er nylig blitt tatt inn som en del av EØS-avtalen.

9.1.2 Regelverk om energibruk

I EØS-avtalen inngår tre direktiver for tiltak på enøk området.

Rådsdirektiv 92/75 av 22. september 1992, omhandler angivelse av husholdningsapparaters energi- og ressursforbruk ved hjelp av merking og standardiserte vareopplysninger. Direktivet legger blant annet rammene for innføring av merking av visse typer husholdningsapparaters energiforbruk. Foreløpig har EU vedtatt direktiver for kjøle- og fryseskap og kombinasjoner av slike, vaskemaskiner og tørketromler og kombinasjoner av slike samt oppvaskmaskiner. Gjennomføringsdirektivene tas inn som en del av EØS-avtalen gjennom vedtak i EØS-komiteen.

Europaparlaments- og rådsdirektiv 96/57/EF omhandler energieffektivitetskrav til elektriske husholdningskjøleskap og fryser og kombinasjoner av slike. Det foreligger også forslag til energieffektivitetskrav for forkoblingsutstyr til lysstoffarmaturer.

Rådsdirektiv 92/42 av 21. mai 1992 setter krav til virkningsgrad for nye varmtvannskjeler som drives med flytende eller gassformig brensel. Alle ovennevnte direktiver er gjennomført i norsk rett.

9.2 Deltakelse i EUs energiprogrammer

Norge deltar gjennom EØS-samarbeidet i flere av EUs energiprogrammer. EUs generelle forskningsprogram er omfattet av EØS-avtalen. Norge har i flere år deltatt i EUs forsknings- og

demonstrasjonsprogram for ikke-nukleær energi, JOULE og THERMIE. I 1996 ble Norge deltaker i programmene for energieffektivisering og fornybare energikilder SAVE og ALTENER, jfr punkt 9.1.2. Deltakelse i programmene medfører at Norge bidrar finansielt og er med i styringen av programmene. Norske forskningsmiljøer og norsk industri har anledning til å søke om støtte til forsknings og demonstrasjonsprosjekter fra disse programmene. Dette må gjøres sammen med en eller flere partnere innenfor EU-området.

EU besluttet i 1998 å legge delprogrammene inn i det såkalte rammeprogramet for energi. SAVE og ALTENER vil bli en del av dette rammeprogrammet og er inne i en behandlingsprosess mellom Rådet og Parlamentet. Norsk deltakelse i andre delprogrammer innenfor rammeprogrammet vurderes fortløpende.

9.3 Nordisk samarbeid

Det nordiske energisamarbeid på myndighetsplan ligger under Nordisk Ministerråd. Samarbeidet er konsentrert om elektrisitetsamarbeid, gassmarked, energi og miljø, nærområdene, informasjonsutveksling om saker som står på EØS-dagsorden og forskning og utvikling, jfr avsnitt 9.10. Kraftselskapene som har ansvaret for systemsikkerheten i hvert enkelt land, samarbeider gjennom sin organisasjon Nordel. Nordel ble stiftet i 1963.

9.4 Østersjø samarbeidet

De nordiske statsministrene avga i Bergen i juni 1997 en erklæring om en bærekraftig energiforsyning rundt Østersjøen (Bergen-erklæringen). Et arbeidsprogram ble vedtatt på energiministtermøtet i Østersjøregionen i Stavanger 1. desember 1998. Her ble det pekt på at energi er en nøkkelfaktor med hensyn til politisk stabilitet, økonomisk utvikling og bærekraftig utvikling. Målet er å sikre energiforsyningene til området på en mest mulig effektiv måte samtidig som det legges opp til en mer bærekraftig energiforsyning, det vil si økt bruk av fornybare energikilder, overgang til mer miljøvennlige energiformer samt større effektivitet i produksjon, overføring og bruk av energi. Det har også vært et mål å koordinere de ulike aktivitetene på dette området, herunder initiativ fra EU og Nordisk Ministerråd.

På det siste møtet mellom energiministrene i Østersjøregionen i Helsinki 25. oktober 1999 ble det lagt opp til et videre samarbeid i regionen. Energiministrene skal møtes ved behov og en arbeidsgruppe, bestående av et medlem fra hver av medlemsstatene i Østersjørådet og EU-kommisjonen, skal organisere og lede aktiviteter besluttet av energiministrene. Østersjø samarbeidet vil i hovedsak konsentrere seg om integrering av el- og gassmarkedene, klimapolitikk, energieffektivitet og fornybar energi. Det skal også opprettes en sekretariats-tjeneste for energisamarbeidet som skal være en del av sekretariatet til Østersjørådet. I egenskap av formannskap i Østersjø-området, leder Norge energisamarbeidet i ett år til 01.07.2000.

Kraftselskapene i Østersjøregionen har opprettet et eget samarbeid, BALTREL. Samarbeidet har satt igang arbeid når det gjelder felles handelsregler, infrastruktur, integrasjon av gass, elektrisitet og klimaspørsmål. Målet til BALTREL er å skrittvis bidra til et felles marked i Østersjøregionen. BALTREL vil også samarbeide med en tilsvarende organisasjon for gasselskapene, Baltic Gas.

9.5 Økonomisk kommisjon for Europa (ECE)

Den økonomiske kommisjonen for Europa er en del av FN. Den har en komité for bærekraftig energibruk der Norge deltar. Komitéen er en møteplass for 58 land, både USA, Canada og Europa inkludert de fleste tidligere sovjetrepublikkene (CIS-land) deltar. Komitéen har arbeidsgrupper for energiøkonomisering, gass og kull. I tillegg til at komitéen diskuterer sentrale energipolitiske spørsmål av felles interesse, fokuseres det i arbeidsgruppene på informasjonsspredning og kunnskapsoverføring mellom landene, med særlig vekt på tiltak for energieffektivisering i Øst-Europa.

9.6 Det europeiske energicharter

Det europeiske energicharter danner den politiske rammen rundt et all-europeisk energisamarbeid som inkluderer republikker i det tidligere Sovjetunionen og i de øst-europeiske landene, samt Japan og Australia.

87

Det europeiske energicharter ble undertegnet i desember 1991. Formålet for charteret var å bidra til stabilitet og utvikling i den tidligere østblokken gjennom økt samarbeid på energiområdet.

Traktat om Det europeiske energicharteret ble undertegnet i Lisboa den 17. desember 1994. 50 land har undertegnet denne traktaten og en protokoll om energieffektivisering. Etter at 30 land hadde ratifisert avtalen om energicharteret og enøk-protokollen, trådte hele avtaleverket i kraft våren 1998. Norge har undertegnet konferansens sluttakt og undertegnet traktaten i 1995. Norge har per desember 1999 ikke ratifisert avtalen om energicharteret.

9.7 Annet bilateralt samarbeid

Under det norsk-russiske energiforum er det en arbeidsgruppe for energi. Hovedfokus har vært på elektrisitetssektoren, men det vil fremover rettes sterkere søkelys på samarbeid om energieffektivisering. Arbeidsgruppen for energi vil også være et forum for oppfølging av prosjekter i Russland som er finansiert over østeuropa-programmet, hovedsaklig opplæringsprogrammer og bioenergi.

9.8 Det internasjonale energibyrådet (IEA)

Energisamarbeidet i IEA omfatter 25 OECD-land. IEA ble etablert som et resultat av oljeforsyningskrisen i 1973/74 og har siden den gang utviklet seg til å bli en vesentlig del av det politiske og faglige internasjonale energisamarbeid mellom OECD-landene. Norge har en spesiell tilknytning til IEA gjennom en egen medlemskapsavtale. Avtalen innebærer at Norge ikke har de samme forpliktelser som andre land i en eventuell oljeforsyningskrise. Norge deltar likevel på lik linje med andre i samarbeidet på en lang rekke områder og i styret og dets underkomiteer. Elektrisitets- og energieffektiviserings spørsmål drøftes hovedsaklig under komiteen for langsiktig energisamarbeid (SLT).

Som en del av det langsiktige energisamarbeid gjennomføres det også analyser av produksjons- og etterspørselsforhold knyttet til ulike energibærere som elektrisitet, gass, kull og kjernekraft. Det pågår også arbeid i IEA innen energiøkonomisering og forskning. Energi- og miljøspørsmålene er blitt mer framtrødende på den energipolitiske dagsorden i IEA. Ikke-medlemsland har samtidig blitt viktigere for den globale energiforbruksutviklingen.

9.9 Bistand og forvaltningsteknisk assistanse

88

På bistandssiden bidrar Norge til oppbygging og utvikling også av elektrisitetssektoren. I utviklingsland er mangel på energi en av de største bremsene for økonomisk utvikling og dermed forbedring av levestandarden for befolkningen. Eksisterende energibruk baseres ofte på en lite bærekraftig produksjonsmåte som bl a fører til avskogning, og også til økt forurensning ved avbrenning av kull av lav kvalitet. Distribusjon av eksisterende elektrisitet er en annen stor utfordring, som krever både kunnskap og kapital.

Innenfor offentlig forvaltning og regulering av elektrisitetssektoren har Norge utarbeidet et omfattende lovverk som stammer fra begynnelsen av dette århundret. Lovverket er senere oppdatert i takt med utviklingen innenfor vannkraftsektoren. Ved innføringen av energiloven i 1991 tok Norge steget over til markedsbasert kraftomsetning som et av de første landene i verden. Det vises til nærmere omtale i kapittel 4.

Mange utviklingsland har behov for hjelp til utvikling av et godt lovverk og administrativt apparat for å skape en fungerende elektrisitetssektor og vannressursforvaltning. Det siste har større betydning i Afrika og Asia enn i Norge, da vannet i mange u-land har større verdi brukt til jordvanning enn til kraftproduksjon. Forvaltningsmessig assistanse innebærer at vertslandet for prosjektet får hjelp i forbindelse med utforming av egne styringsredskaper ved etablering og organisering av offentlige organer, utarbeidelse av lovverk og ved fremforhandling og utarbeidning av kontrakts- og konsesjonsvilkår. Det ytes forvaltningsmessig assistanse til flere land i Asia og Afrika.

Et lovverk som gir sikkerhet for investeringer kan være en avgjørende betingelse for at utenlandske investorer våger å satse på utbyggingsprosjekter. En fornuftig regulering av elektrisitetssektoren innenlands er også viktig for å få en mest mulig effektiv utnyttelse av ressursene. Norge bidrar med kompetanse på disse områdene.

Det meste av den utøvende virksomheten innenfor den bistandsorienterte delen av vannkraftsektoren utføres av NVE. NVE skal først og fremst bistå prosjekter der etaten besitter spesialkompetanse, og skal ikke konkurrere med private konsulentfirmaer. Blant oppgavene er prosjekter for NORAD og assistanse til å utvikle lovgivning og administrasjon innenfor vannressursforvaltning og elektrisitetessektoren. NVE bistår også innenfor hydrologi, damsikkerhet og databehandling.

Av prosjekter og land der NVE har vært involvert i den senere tid kan nevnes Palestina (vannressurser), utbygging av kraftverk i Tanzania og i Laos, utvikling av småkraftverk i Sør-Afrika, samt ulike prosjekter i Nepal, Pakistan og Etiopia.

Andre viktige områder er oppfølging av allerede påbegynte utbyggingsprosjekter. Videre arrangeres det seminarer og studieopphold for deltakere først og fremst fra utviklingsland.

9.10 Forskning og utvikling

89

I tillegg til den nasjonale forskningen deltar Norge i en rekke internasjonale forskningsprogrammer på energisektoren.

Nordisk energiforskningsprogram er i sin fjerde programperiode (1999-2002) etablert som institusjonen Nordisk energiforskning (NEFP) og vil utgjøre en del av Nordisk Ministerråds organisasjon. Programmet har som hovedmål å på lang sikt bidra til en kostnadseffektiv reduksjon av energiforbruket og utvikling av ny fornybar og mer miljøvennlig energiteknologi. Dette skal gjøres gjennom å styrke basis- og spisskompetansen innen utvalgte energirelaterte områder ved nordiske universiteter, vitenskapelige høyskoler og andre forskningsinstitusjoner, samt skape fungerende forskernetverk mellom de nordiske landene. Det skal også fokuseres på Norden og Nordens nærområder, dvs. Østersjøregionen og enkelte arktiske områder.

Gjennom International Energy Agency (IEA) deltar Norge i en rekke energiforskningsprogrammer og -prosjekter som går på sluttbrukerteknologier, fornybar energiteknologier og informasjonsutveksling.

Norge deltar også gjennom EØS-avtalen som fullverdig medlem i EUs femte rammeprogram for forskning og teknologisk utvikling (1998-2002), hvor vi på energisiden deltar i programmet ENERGIE som dekker forsknings- og demonstrasjonsaktiviteter innenfor områdene «Cleaner Energy Systems, Including Renewables» og «Economic and Efficient Energy for a Competitive Europe».